
DŽINDŽER I FRED

SAŠA ILIĆ

S neg nije prestajao danima. Nestrpljivo sam u kolima iščekivao vremensku prognozu. Krenuo sam na posao. Moj radio bio je *zakucan* za Studio B: prelazak sa bezbrižnog DJ sata na blok sa vestima izgledao mi je kao da iznenada gubim tle pod nogama. Taj pad nije podrazumevao tresak, samo bi se glasovi iz zvučnika najednom uozbiljili i postali uznemirujuće izoštreni. Dok sam stajao na semaforu kod Autokomande i čekao da me reka automobila nervozno pogura na drugu stranu, slušao sam vesti koje sa stvarnošću oko mene nisu imale mnogo veze. Ljudi koji su se tisljali na autobuskoj stanici delovali su izgubljeni. Onda sam pritisnuo gas i odveo se do Državnog arhiva. Parkirao sam nedaleko od kapije i prošao pored prijavnice iza čijeg stakla je odsutno čiljio portir iz noćne smene. Klimnuo sam mu i popeo se do kancelarije.

U dugačkom hodniku naišao sam na dvoje starijih kolega. Bili su zagledani u stari štampač iz kojeg nije izlazio papir. Visoki bradati muškarac, ogrnut zelenom vindjaknom, objašnjavao je kako nema poverenja u tehniku. Koleginica je gledala čas u nje ga čas u štampač. Kada sam se spustio na stolicu i uključio kompjuter, pomislio sam kako sam tek jutros prvi put ulovio fragment njihovog razgovora. Ranije bi se u hodniku samo došaptavali, a kada bih prošao pored njih, koleginica bi mi uputila svoj usiljeni osmeh. Tako se, verovatno, osmehivala poslednjih četrdesetak godina, koliko je radila u Arhivu. Jutros je bila bez šminke. Blizina penzije je možda uticala na promenu nekih navika. Dakako, iz straha pred konačnošću. Njih dvoje su me podsetili na potrošeni filmski par, koji se nakon doba velikih rola povukao sa scene, zadovoljivši se sporadičnim epizodnim ulogama, u kojima su glumili sami sebe iz

ranih sedamdesetih. Ona se još uvek oblačila isto, dok je on tokom poslednjih decenija prošao kroz dramu otkrivanja identiteta koji se bio sakrio iza bujne prosede brade i kose. Nikad nisam mogao precizno da vidim crte njegovog lica – bilo je na granici između razbarušenog *praxisovca* i starozavetnog *proroka* kakvih je Beograd bio pun ranih devedesetih. Jedan od njih, izvesni Toma, pokušao je da me podučiti veštini savladavanja straha od smrti, kada sam ga upoznao na drugoj godini studija. Tada sam nosio očev izlizani kaput i pocepanu kožnu torbu. Moja koleginica Renata, koja se posle fakulteta sa “zelenom kartom” odselila u Čikago, glasno mi se smejala jer sam je podsećao na jeftinu kopiju likova iz Dostojevskog. Da, mogao sam biti i Raskoljnikov samo da sam tada imao više hrabrosti da izađem iz svoje male sobe i učinim nešto što će promeniti tok događaja. Ali, to se nije dogodilo. Toma me je odveo jednom na kalemegdanski bedem i naterao da priđem uz samu ivicu. Stajao sam oslonjen na prolećni vetar koji je odozdo, od Nebojšine kule, donosio miris blata i snega koji se topio. Bila je to jedina lekcija koju mi je dao. Više ga nisam viđao u Beogradu. Sretao sam druge, umobolnije, teže slučajeve, ali njega više ne. Strah je, međutim, ostao. Tog proleća je grupa specijalaca u civilu upala u redakciju *Književne reči*. Poslednji slobodan broj, koji je preko naslovne strane imao otisnut pečat prohibicije, virio mi je tih dana iz džepa kaputa. Renata me je zadirkivala kada bi me srela u podrumu studentske menze na Obilićevom vencu. “Hej Černiševski!” viknula bi s kraja reda, “Vuče ti se rep!”

Možda me je zbog tog repa nekoliko ljudi jutros s čuđenjem pogledalo u hodniku. Čak i maskote Arhiva: bradati Fred Aster i uvela Džindžer Rodžers. Da su bili malo slobodniji, mogli su da se uhvate za ruke i zaplešu kraj stočića sa štampačem. Ona je imala kancelariju pored moje; delio nas je tanak zid od gipsanih ploča. Povremeno bih je čuo kako rupe, kuda prolaze cevi parnog grejanja, zatiskuje stiroporom. Njen i Fredov razgovor bi se potom pretvorio u šum i brundanje. Jednom, kada sam ostao do kasno u kancelariji, čuo sam je kako glasno priča preko telefona. Očigledno nije primetila da sam još tu. Zavalio sam se na naslon stolice i nastavio da prisluškujem. Ubrzo sam shvatio da razgovara s nekim na položaju, možda sa zamenikom upravnika ili čak sa samim upravnikom Radićem. Odgovarala je kratko i glasno kao da se bojala da neće zvučati dovoljno uverljivo ako bude tiha. Sve je pregledala, rekla je, ali tamo nije našla ništa. Onda je napravila pauzu, ispuštajući neke grlene glasove kao da potvrđuje ono što je čula s drugog kraja žice. Da, rekla je, on je takođe sve pregledao. I ništa. Mogu da dođu kod nje. Sve će im objasniti. Toga odavno nema u Arhivu. Ona garantuje svojom privrženosti ovoj kući. Konačno je taj neko bio zadovoljan, pa ju je ostavio na miru. Zamislio sam je kako sporo spušta slušalicu, stoji još nekoliko trenutaka a onda se ruši na stolicu.

Uvek bi stajala kada priča preko telefona ili kada bi neki muškarac ulazio u njenu kancelariju. Internet je retko koristila, radije bi otpešaćila do nekog i saopštila mu to što ima da kaže. Bila je starog kova, verovala je da ne treba ostavljati bilo kakve pisane tragove, što se duboko kosilo sa logikom institucije u kojoj je na mestu šefice Odseka za obradu arhivalija provela radni vek.

Telefon je pozvonio. Bila je to sekretarica upravnika Radića koja me je pozvala da hitno dođem na razgovor. Nekoliko trenutaka sam stajao pred vratima upravnikovog kabineta s rukom u vazduhu, spremnom da pokuca. Tada sam prvi put video da je srebrna ploča s njegovim imenom bila neukusno velika, duplo veća od svih ostalih na kancelarijskim vratima Arhiva. Pokucao sam i ušao unutra. Upravnik me je primio bez ikakvog pozdrava i gestikulacije. Pokazao mi je pogledom gde da sednem dok je sam zauzeo položaj dijagonalno od mene. Sedeo je prekrštenih nogu, dok su mu prsti na rukama bili isprepleteni i stegnuti do pucanja zglobova. Iza njega, kao opomena da ne razgovaram s čovekom već sa državom, stajala je zastava na kratkom koplju. Bili smo sličnih godina, ali njega je rad u državnim institucijama, uglavnom ministarstvima, učinio samouverenijim i starijim. Jedino je njegov piskutavi glas uz naglašeno pljuckanje kod labijala podsećao da se u tom odelu povremeno nije osećao najudobnije. U Arhiv je došao s velikom preporukom “odozgo”, pošto je povodom Dana državnosti u Palati federacije organizovao izložbu o stradanju ćiriličnih knjiga i dokumenata u ratovima devedesetih. Kao ekspert za *papir od nacionalnog značaja*, postao je upravnik Državnog arhiva u Beogradu. Zaposleni arhivisti su se silno obradovali jer nijedan od bivših upravnika, kako su govorili, naročito njegov prethodnik koji je oteran s tog mesta zbog sumnje da je “radio za strane arhive”, nije imao osećaj za čuvanje prošlosti. “Vi ste pisali o gospodinu predsedniku?” bio je direktan Radić. Oči su mu se smanjile iza naočara. “Znate li šta to znači?” “Ne, zašto?” jedva sam uspeo da izgovorim. “Meni je svejedno, znate”, rekao je on, “ali stigli su mi signali *odozgo* da bi to moglo da bude loše po kuću koju vodim.” Ranije sam primetio da je često kao izvor navodio to *odozgo*, pri čemu bi svaki put podigao desni kažiprst i pogledom potražio nešto neodređeno gore. Sada se to ponovilo. Njegov mistični kontakt s tim nekim *gore* ovoga puta je bacio snop svetlosti na mene. “Pisao sam i o drugim stvarima”, rekao sam, “ranije. Niko se nije bunio... Mislim, niko *odozgo*.” “Heh”, osmehnuo se: “Ovo je drugo. Znate, sve je to ok., samo ima taj jedan detalj preko koga oni ne mogu da pređu. A u detaljima je neki đavo, zar ne?” “A koji je to detalj?” bio sam radoznao. On je zakolutao očima pokazujući mi da ne smem da postavljam suviše pitanja: “Koji detalj, koji detalj?” Onda je ustao kao odbačen oprugama i otišao do svog radnog stola gde je, ispostavilo se, ležao odštampan moj tekst objavljen pre desetak dana. Okrenuo ga je ka meni. Izdaleka sam

nazreo mnoštvo intervencija crvenom hemijskom. “Biću otvoren”, rekao je, “ima tu previše jebenih detalja koji su im zasmetali... Pa, pogledajte ovo.” “Nisam znao da pratite moj rad”, pokušao sam da budem ironičan. “Koješta”, rekao je on vraćajući se na stolicu, “ja nemam vremena za to, ali vaše kolege imaju.” “Kolege? Koje kolege?” “Ovaj tekst su mi doneli koleginica Janković i kolega Šarac, znate.” “Oni?” rekao sam vrteći sve dosadašnje susrete sa Džindžer i Fredom u hodniku. “Da, oni... Nekim ljudima to smeta. Ispostavilo se da su bili u pravu.” “I šta ćemo sad?” jedva sam izustio. “Razmišljao sam mnogo, znate. Moraću da vas sklonim na neko vreme.” “Da me sklonite?” “Pa da. Od ljudi u kolektivu. Svuda se pročulo za vas... Da ste to napisali...” “Da sam to...” “Jeste. Da ste to”, ponovio je on: “Zato vas prebacujem u podrum Arhiva... Znate gde je to?” “Čuo sam, ali još nisam silazio dole.” “Uputiće vas vaš novi šef Trifunović, znate. Od sutra, radite dole.”

342 Dočekao sam večer u svojoj bivšoj kancelariji. Čekao sam da bat koraka u hodniku umine i da svi odu kućama. Na povratku s razgovora, nikoga nisam sreo. Fred i Džindžer su se sakrili na vreme. Nisam ih čuo ni u susednoj kancelariji. Jedino je vodoinstalater nešto petljao sa slavinom u toaletu, očigledno neobavešten. Telefon nije zvonio. Sat na zidu je stao. Veliki plakat sa Žeželjevim ilustracijama je sporo tonuo u mrak. Nisam palio svetlo. Zavalio sam se i podigao noge na susednu stolicu. Povremeno su me bolela kolena pa sam morao neko vreme da držim ispružene noge. Napregnuto sam osluškivao. Arhiv je bio neuobičajeno tih. Ljudi su se ćutke povlačili iz svojih kancelarija posle radnog dana. Kroz prozor sam video perjane jakne i krznene kape kako brzim koracima odmiču ka kapiji. Ovo je privilegija, pomislio sam, to što mogu da gledam kroz prozor, jer uskoro ga više neće biti. I niko se neće zapitati gde sam nestao. Uostalom, ko se ikada brinuo zbog nestanka ljudi. I ko je nestajao? Samo oni koji su morali da nestanu. U tim slučajevima, njihovo odsustvo je samo stvaralo dodatnu udobnost za ostale. Pitati se o njima svakako nije spadalo u svakodnevnu brigu ovih ljudi koji su sada žurili svojim kućama, gde će uskoro podgrejati ručak, poigrati se sa decom, pogledati vesti na prvom kanalu, dočekati neku seriju i zaspiti na kauču pre njenog kraja. Fred i Džindžer su izašli među poslednjima, prosto su otklizali po tankom ledu, a onda su ruku pod ruku, krenuli nizbrdo ka Ulici 27. marta. Kuda li će njih dvoje, pitao sam se. Možda na ručak? Na kafu? U hotelsku sobu? Zaslužili su malo opuštanja. Imali su oboje preko šezdeset, međutim sada mi je bilo jasno da ih vitalnost nije napustila. Bili su aktivni na poslu, verovatno i u krevetu. Samo za Freda nisam mogao da budem siguran. Delovao mi je poprilično oronulo. Još s tom ogrnutom vindjaknom, koju začudo nikada nije oblačio osim kada temperatura ne padne ispod minus dvadeset, podsećao me je na tipove koji samo pričaju ali ne mogu da učine bogznašta. Moja mlađa koleginica

Višnja, koju je Fred vrbovao na nekom seminaru na Fruškoj gori da počne da piše za neki njegov časopis, rekla mi je kako je u njegovoj hotelskoj sobi videla VEP opremu. Zbog tog *detalja* je odbila saradnju s njim. Sada sam mogao da zamislim njega i Džindžer kako se pošto su završili sa mnom posvećuju toj francuskoj aparaturi za podizanje potencije. U pitanju je čista mehanika, uputila me je Višnja iskusno, jedan plastični cilindar, malo pumpanja i podvezivanje kao kod jarca. Videla je to na televiziji. No možda mu ovog puta nije bio potreban VEP. Možda im je ovo sa mnom bilo dovoljno za malo životnog zadovoljstva, pa makar trajalo samo tri minuta.

Vozio sam zaobilaznim putem do stana kako bih što duže ostao uz radio. U međuvremenu je ponovo počelo da sneži. Nastojao sam da pogodim svako crveno svetlo u Bulevaru. Iza usporenog pokreta brisača video sam ljude kako pretrčavaju ulicu van pešačkog prelaza. Iako sam bio oprezan, jednom sam morao naglo da zakočim. Čovek koji se oslonio rukama na moju haubu potražio me je gnevnim pogledom iza stakla. Snežna skrama nas je na trenutak razdvojila a kada su je brisači očistili, njega više nije bilo. Mogao sam da ga pregazim. Onda ne bih otišao u podrum nego pravo u zatvor. Arhiv bi odahnuo, jer će ovako imati jednog člana na izdržavanju kazne sa ograničenom slobodom kretanja. Pretpostavio sam da im ta moja delimična sloboda zapravo najviše smeta, jer kada bi mi potpuno zabranili kretanje, odnosno izlaženje iz podruma, bilo bi svakako najbolje. Ako je neprijatno podsećanje daleko od pogleda onda je sve podnošljivije. Pomislio sam na Freda i Džindžer koji sada mora da su već bili u kupatilu. Njima bi zapravo bilo najbolje da me više nikada ne vide. Da je ovo bila 1948. a ne 2012, onda svakako ne bi bilo problema posle potvrde *odozgo* da stavovi koje sam izneo u tekstu o predsednikovoj poseti Banjaluci nisu u skladu s državnom politikom. Ostavili bi me u uverenju da mogu slobodno da se vratim kući, možda bi mi dopustili i da skuvam kafu, da se istuširam ili čak zadremam na sofi. Sačekali bi noć da pozvone na vrata. Ušli bi ćutke, pretpostavljam njih trojica. Počeli bi da prevrću po mojim stvarima i traže *nešto* za šta su dobili nalog. I oni i ja, znali bismo dobro da to *nešto* ne postoji, da se radi o jednom migu *odozgo*, zbog kojeg bi trebalo što hitnije da napustim stan, a potom i Beograd. Dok sam skretao kod Cvetkove pijace, setio sam se intervjuja sa Ženi Lebl u *Golom životu*. Ne znam zbog čega, ali najstrašniji mi je bio deo o njenom transportu kroz bezbrižni Beograd. Stvarnost logora, kasnije, na Svetom Grguru, ostala je bez tog kontrasta koji je delovao poražavajuće.

Novi šef Trifunović dočeka me je sutradan ujutro pred vratima stare kancelarije. Rekao mi je da ne brinem jer će momci iz tehničke službe u toku dana doći po moje stvari i prebaciti ih u podrum. Za to vreme, on će mi pokazati šta će od danas biti moje novo zaduženje. Zamolio sam ga da pripaze na Žeželjeve

plakate, na šta se on ironično osmehnuo. Poveo me je jednim uzanim hodnikom do teretnog lifta koji je izgleda već dugo bio van upotrebe. Zbog toga smo krenuli uzanim požarnim stepeništem naniže. Spustili smo se najpre u prizemlje, a potom još dva sprata niže. Bio je to depo sa neobrađenim materijalima, prepun kutija, polica nakrcanih prljavim fasciklama i papirima, dok su na podu ležale pocrnele biste bez postamenata koje su ličile na Lenjina, Lolu Ribara i na još neke istorijske ličnosti čijih imena nisam mogao da se setim. “To je, dakle, to...” rekao sam više za sebe. “Jeste”, odgovorio je Trifunović i poveo me kroz lavirint do jedne male prostorije, zapravo niše u uglu depoa, gde je stajao oguljeni drveni sto, ista takva stolica i jedna stona lampa. Uz zid je bila prislonjena velika metalna polica, poluispunjena registratorima. Na zidu pored visio je kalendar sa zaštitinim znakom Zimske olimpijade u Sarajevu iz 1984. “Je l to znači da od tada niko nije radio ovde?” pitao sam pokazujući na kalendar. “Ma ne”, odmahnuo je Trifunović, “nego je ostalo. Možeš to da skinješ ako ti smeta.” “Ne smeta mi”, rekao sam, “samo pitam.” Trifunović se počeo glavi kao da ne zna odakle da počne. Rekao mi je da ovde neću imati kompjuter ni telefon, jer mi za ovaj posao to i ne treba. Imaću pečat i veliku knjigu inventara po kojoj ću početi da sređujem arhivu. Dokument po dokument. Takođe mi je pokazao metlicu i mali usisivač kakav sam ponekad viđao u boljim restoranima. To će mi biti umesto svega što sam do sada koristio. U podrumu je bila građa za koju niko nije znao kom periodu pripada, na šta se odnosi, da li je vredni čuvati, unositi u fond ili je jednostavno treba rashodovati. Sve što je bezvredno, poslaće jednom na Adu Huju, gde se reciklira stari papir. Zbog bezbednosti, dodao je Trifunović naposljetku, on će me zaključavati u devet sati i otključavati u pet: imaću evropsko radno vreme. Tako mu je naložio upravnik Radić. I još nešto, upozorio me je, depo ima mali toalet na drugom kraju. Takođe, opremljen je svetlom koje ide uz svaku policu. Zbog štednje, koristi se samo ono svetlo kod police gde se radnik nalazi. To je značilo da uvek pri prolasku kroz podrum moram da palim svetlo ispred sebe i gasim ono iza svojih leđa, otprilike onako kako se majmuni kreću po krošnjama drveća, skačući s grane na granu. Trifunović je u tome bio pravi virtuoz, kretao se kroz podrum kao putujući snop svetlosti. Pri kretanju, uvek ga je pratilo škljocanje prekidača, da bi se naposljetku pojavio preda mnom u titravoj žučkastoj auri od koje bi me na trenutak zabilele oči.

Bio sam prepušten hartiji i prašini. Pogledao sam prema svom radnom stolu a onda ka gomili razbacanih arhivalija. Ne znajući šta da radim, spustio sam se na stolicu i zaronio lice u šake. U podrumu je samoća dublja nego na drugim mestima. Pošto nema ventilacije, sve je ustajalo, začudo mekano ali hladno. Mekano zbog decinijskog sloja prašine i ledeno zbog odsustva dnevne svetlosti ili

veštačkih izvora toplote. Dokumenti se ne greju. Zapitao sam se da li je ovde neko uopšte sedeo pre mene. Dodirnuo sam radnu ploču i shvatio da je bila očišćena. Takođe i stolica. Verovatno su to nedavno spremili za mene. Jedino je kalendar s Vučkom bio prašnjav. Sigurno je te davne 1984. visio na zidu neke kancelarije, možda baš u kabinetu nekog Radićevog prethodnika. Slušao sam dosta o tim upravnicima iz osamdesetih. Bilo je onih kojih su se radnici rado sećali. Jedan od upravnika, veliki zaljubljenik u čizburgere iz Meka, kasnije je postao predsednik države. Stari Kolar, bivši vozač, pričao mi je o tome kako je počelo zlatno doba čizburgera u Beogradu. Niko se nije radovao otvaranju Mekdonaldsa kao taj upravnik, koga je stari Kolar tog 24. marta 1988. odveo službenim automobilom na Slaviju. Upravnik je voleo da sedi na zadnjem sedištu pošto mu na prednjem nije bilo najkomotnije. Osmehivao se kao Buda, likujući nad činjenicom da je to bio prvi Mekdonalds u centralnoj i jugoistočnoj Evropi. Nakon mnogobrojnih besplatnih čizburgera i šejkova te večeri, upravniku je drastično skočio krvni pritisak, pa ga je stari Kolar hitno prebacio u Urgentni centar. Jedanaest godina kasnije, na isti dan, u isto vreme, počelo je bombardovanje SRJ zbog *čizburger politike* koju je bivši upravnik vodio na mestu predsednika države. Kada je nakon 2000. završio u Haškom tribunalu, pravdao se da ga je u životu interesovao samo *happy meal*, ali da za progone, zločine i hladnjače nikada nije čuo. Vrativši se u Beograd, omršaveo i oslobođen svih optužbi, obećao je pred domaćim novinarima da više nikada neće pojesti nijedan čizburger i to potvrdio hitnim odlaskom na burek. Radnici Arhiva nikada nisu pomislili da u radu njihovog bivšeg šefa nešto nije bilo u redu. Naprotiv, svi su, pa čak i stari Kolar, pričali o njemu sa setom.

Dan sam proveo u raščišćavanju jednog ćoška gde su ležali rasuti papiri, očigledno samo izručeni tu iz neke kutije koja je arhivistima bila potrebna za druge stvari. Pokušao sam da spojim dokumente po stranicama i datumima. Pedantno bih usisao svaki papir i potom zaheftao listove koji su se nadovezivali jedan na drugi. Bila je to gomila dokumenata o zemljišnim transakcijama u Vojvodini, planovi za izgradnju Gazele, Bloka 45, Beograđanke. Usledili su transkripti govora sa sednica Gradskog komiteta SK. Svaki dokument je imao svoj inventarski broj, ali u velikom delovodniku osim tog broja nije stajalo ništa. Moja dužnost bila je da očistim dokument, opišem ga i stavim na mesto koje mu je po signaturnom broju pripadalo. Na kraju radnog dana bio sam umoran, prljav i potišten zbog odsustva ljudskih glasova i svetlosti. Nisam znao da ću se toliko obradovati Trifunovićevoj pojavi u pet sati popodne. Došlo mi je bilo da ga zagrlim među policama, ali sam se suzdržao. “Je l bilo dobro?” pitao je on merkajući sređen materijal na stolu. “Aha, uglavnom”, rekao sam spremajući se da krenem. “Videćeš, još ćeš se ti naviknuti na

ovaj podrum”, rekao je on sasvim ozbiljno. “Misliš da će potrajati?” pitao sam ga. “Pa, sad, kako se uzme. Upravnik misli da hoće.” “To ti je on rekao?” “Čuo sam od njegove sekretarice”, potvrdio mi je Trifunović, “ona mi uvek sve kaže”. “Aha, pa šta kaže za mene?” “Kaže da si opasno naljutio nekog *odozgo*”, odgovorio mi je Trifunović oponašajući upravnikovu gestikulaciju. “Ma znam to, nego šta kaže, dokle ću ostati u podrumu.” “Ah, pa to ne zna ni upravnik. Niko to ne zna.” “Kako niko ne zna?” nervirao sam se: “Kako baš niko? Je l bio neko pre mene ovde?” “Ovde?” zamislio se Trifunović kao da sam mu postavio najteže pitanje: “Čekaj, mislim da jeste.” “Jeste?!” ponovio sam, “A ko je bio? I kada?” “Mislim da je jedno vreme bio kolega Šarac”, prisećao se Trifunović. “Ko? Pa, zar Fred?” zbunio sam se. “Koji sad Fred?” pogledao me je Trifunović takođe zbunjeno. “Ma ne, hoću reći kolega Šarac”, ispravio sam se, “koliko je trajalo to njegovo?” “Rekao bih mesec-dva.” “Zar toliko?” snuždio sam se: “A zbog čega on? Ja se toga ne sećam...” “Toliko, da... Pa bilo je to pre godinu i nešto. Ti još nisi radio kod nas. Uostalom, pitaj njega”, rekao je nervozno Trifunović i dao mi znak rukom da krenem ispred njega. On je išao za mnom, paleći i gaseći svetla. Kretali smo se kroz podzemni lavirint sve do izlaza, gde smo se rastali: ja sam krenuo napolje na svež vazduh, a on stepeništem naviše, ka kancelarijama uprave. Verovatno je žurio da podnese dnevni izveštaj.

Kolona se pomicala sporo. Sneg u Beogradu zakoči sve. I život. Meni je, međutim, nakon podruma grad delovao dinamično, dok je na Studiju B išla Vejtsova stvar *Bottom Of The World*. Kao da sam se vratio iz prošlosti u sadašnji trenutak. Ali gde je taj sadašnji trenutak zapravo bio, pitao sam se prateći oprezno auto na kome nisu radila stop svetla. I koliko taj trenutak ima veze s mojim podrumskim životom? Gde se to nalazio kontakt između tih svetova? Onda mi je pogled slučajno pao na billboard koji je najavljivao muzički događaj sezone pod sloganom “Vesele devedesete”. Možda je to bila jedina vidljiva kopča. A možda je trebalo tražiti mnogo dublje. Ponovo mi je na pamet pao Fred. Dakle, on je bio moj prethodnik. Pitao sam se šta je bio njegov greh. Koliko mi je bilo poznato, on se nije bavio pisanjem za novine niti je u životu radio nešto drugo osim arhivskog posla, a i taj posao jedva da je obavljao. Zanimala ga je samo Džindžer, s kojom je razvio posebnu vezu. Znao sam da je uređivao časopis za arhivistiku, ali tu nije moglo da dođe do bilo kakve greške. Njegov slučaj je očigledno bio komplikovaniji od mog. Međutim, sada više nisam imao koga da pitam o čemu se tu radi. Naši svetovi su se naglo razdvojili, on je otplesao sa Džindžer, a ja sam se stropoštao u podrum. Niko tu više nije priželjkivao bilo kakav susret, niti je do njega moglo doći. Setio sam se onda svoje kolegice Višnje. Ona mi je poverila priču o Fredovom vrbovanju na Fruškoj gori. Pomislio sam da možda mogu s njom da stu-

pim u kontakt. Nekada mi je bila naklonjena, čak smo više puta popili kafu zajedno u arhivskom bifeu u prizemlju. Shvatio sam naposljetku da to ne mogu da učinim u radno vreme, jer od devet do pet sam u depou, a pre i posle toga sigurno ne mogu da je nađem u Arhivu. Njen telefonski broj nisam imao. Preostajao mi je samo Trifunović kao moguća veza sa gornjim svetom. Ili eventualni poziv upravnika Radića koji bi mi saopštio da je moja kazna gotova. Da, sve više sam o tom svom boravku pod zemljom počeo da razmišljam kao o kazni. Živ zakopan među dokumentima. Brinuo sam se šta će reći moja majka kada bude saznala da više nisam gore, u svetloj kancelariji koju je ona jednom prilikom videla kada je došla u Beograd da me poseti. Sećam se kako je stajala pored prozora i smireno gledala prema kapiji. Po njenom izrazu lica shvatio sam da je konačno bila zadovoljna. Ne mnome, već životom koji joj nije baš mnogo toga dao. Šta će se dogoditi kada ovih dana bude okrenula moj kancelarijski broj i javi joj se neko nepoznat. Šta će joj taj neko reći? Gde sam? Zašto sam premešten. Zato bi bilo dobro da je što pre nazovem i pokušam da joj objasnim šta se dogodilo. Ona se oduvek bojala mog pisanja i evo, sada je ta njena strepnja bila realizovana. Bio sam pod kaznom, u podrumu Državnog arhiva usred Beograda, dok je gore, na višim spratovima, život uveliko tekao, ljudi su pili kafu, smejali se i ogovarali jedni druge. Džindžer i Fred su mogli da puste svoje glasove ili čak da zaplešu u njenoj kancelariji iz koje je, uistinu retko, dopirao prigušen zvuk nekog starog šlagera.

347

Ne znam kako sam nabasao na taj dokument. Možda sam ga uzeo jer je za razliku od ostalih bio zaštićen providnom plastičnom folijom. Izvukao sam ga iz hrpe požutelih dokumenata i zavirio unutra. Papir je bio očuvan ispod plastike, a to mi je bilo najvažnije: izbeći kontakt s prašinom koja je počela da me draži na kijanje. Dokument je na moje čuđenje imao signaturu strogo poverljive građe Državnog arhiva – SPIDA, čijeg broja u knjizi inventara jednostavno nije bilo. Pošto sam prelistao povezane stranice, shvatio sam da se radilo o čitavom nizu dokumenata iz jedne serije koja je pratila rad ovlašćene Grupe Državnog arhiva (GDA) za prikupljanje arhivskog materijala iz ratom ugroženih područja u periodu 1991–1995. Rukovoditelji te grupe bili su potpisani inicijalima *S. J.* i *V. Š.* “Simona Janković”, izgovorio sam tiho razrešenje inicijala: “I Vlastimir Šarac... Džindžer i Fred”. Brzo sam očistio korice fascikle i seo za sto. Pređa mnom se otvorio dokument o kome nisam mogao ni da sanjam. Sve je bilo tu: naređenje koje je tadašnjem upravniku Arhiva M. P. stiglo od Vrhovnog saveta odbrane sa obrazloženjem da se hitno oformi grupa koja bi iz kriznih područja evakuisala svu relevantnu dokumentaciju. Sledila je kopija odgovora upravnika Državnog arhiva u kome kaže da će za takvu akciju ovlastiti svoje najbolje ljude, tj. *S. J.* i *V. Š.*, uz napomenu da je *V. Š.* ujedno i kapetan prve klase u rezervi, te da se stoga svi mogu

pouzdati u njega. Bio je tu i dokument o osnivanju GDA, koja je brojala još četvero ljudi, od kojih su trojica fizički radnici a jedan je vozač. Stari Kolar, pomislio sam. Da li je zbog ovog dokumenta Fred samoinicijativno proveo neko vreme u podrumu? Šta je želeo da učini s njim? Da li ga je neko već tražio pre njega? Ponovo sam se vratio uredno otkucanim stranama. Datum prvog izveštaja bio je 20. II. 1991, a mesto Vukovar. Fred i Džindžer su sa svojom grupom stigli u razrušeni grad na Vuki odmah po ulasku JNA. Tom prilikom je preuzeta celokupna dokumentacija Vukovarske bolnice, uredno popisana, dokumenti prebrojani, a temperaturne liste sa rendgenskim snimcima su odvojene u zasebnu arhivu mimo vojne dokumentacije. Fred je tom prilikom zapisao sledeće: “Nikada niko ovako nije razorio neki srpski grad kao što su to uradili takozvani hrvatski branitelji. Ipak, GDA je i pored toga, uloživši herojske napore, uspela da prikupi značajan arhivski materijal koji će uskoro poslužiti za obnovu života među ovim ruševinama.” Mogao sam da ga zamislim kako ogrnut maskirnom vindjaknom sedi u dvorištu Vukovarske bolnice, među kamenjem i šutom, držeći na kolenima pisaću mašinu na kojoj tipka ono što mu Džindžer diktira. Uveče, istog dana, dok vojska autobusima nekud odvozi zarobljenike iz bolnice, GDA se kamionom vraća u Beograd, spušta materijal u depo, da bi se sutradan njih dvoje pojavilo na poslu u civilnom odelu, zaneti pitanjima signiranja *pozajmljenih* arhivalija koja dugo ekspliciraju na kolegijumu, kao da se prethodnih dana ništa nije dogodilo.

U kolima, dok sam skretao iz Ruzveltove ulice u Bulevar, shvatio sam kako mi je tog dana do ruku došlo nešto s čim ne znam šta da radim. Kome bih mogao da prijavim pronalazak tog dokumenta koji je Državni arhiv direktno optuživao za učešće u pljačkanju i devastaciji arhiva po bivšoj državi, kada su ratne operacije vojske bile samo prethodnica za pobedničke ulaske GDA u javne trezore, arhive, biblioteke, ali i u privatne fondove, skrivene po kućama i podrumima. Pomislio sam najpre na Trifunovića, ali sam ubrzo odustao od te ideje. Potom na Višnju, pa na upravnika Radića, a naposletku čak na Džindžer i Freda. Pokušao sam da zamislim njihovu reakciju dok im objašnjavam šta sam pronašao u njihovom depou, koji su u međuvremenu preinačili u kaznionicu. Razmišljao sam onda o jednom političaru iz opozicije koga sam upoznao preko redakcije lista za koji sam povremeno pisao. Shvatio sam da bi i to bio potpuni promašaj. Na um mi je pao i ministar kulture, pa ministar vojni, predsednik Specijalnog suda u Beogradu, no niko od njih mi nije ulivao poverenje. Zapravo, dok sam na skali iznova tražio Studio B, čiji signal je uvek slabio pored bivšeg studentskog doma “Ivo Lola Ribar”, zaključio sam da bi sve ponuđene opcije bile podjednako kobne po mene. Naposletku mi je ostao samo našminkani predsednik Republike, ali kako da mu se javim posle svega i objasnim

mu da imam nešto veoma važno da mu kažem. Verujem da ne bih ni mogao da do-
prem do njega, osim ako se ne opašem plastičnim eksplozivom i tako pokušam da se
probijem do predsedničkog kabineta na Andrićevom vencu. Video sam već specijal-
ce kako me zaustavljaju dimnim bombama, vezuju i vode u zatvor. Poslednjih dana,
svaka potencijalna linija mog izbjavljenja iz podruma završavala se u zatvoru. Zato
sam uzeo mobilni telefon i nazvao svoju majku. “Šta radiš?” pitao sam je. “Sinko
moj”, rekla je mirno, u dijalektu, što mi je nekada smetalo, ali ne i ove večeri: “Zvala
sam te odjutros... Dvapat. Neka žena se javila. Reče mi da ne zna gde si.” “Niko mi
nije preneo... Kako si ti?” “Ma dobro, dobro sam... Gledam ove vesti i sve mislim
na tebe. Čuvaj taj posao. Vidiš šta ovi gore rade.” “Vidim, vidim”, kažem, ne zna-
jući šta da joj odgovorim dok pokušavam da sledim upute saobraćajca koji palicom
pokazuje zaobilazni smer, očigledno zbog nekog udesa. “Je l me čuješ?” ponavlja
ona. “Ma, čujem te, nego vozim.” “Opet pričaš i voziš. C, c, c... Uopšte ne paziš
na sebe.” “Pazim, kako ne pazim, nego hteo sam nešto da ti kažem.” “Šta to? Je l se de-
silo nešto? Znala sam...” “Ma ništa posebno”, pokušavao sam da je umirim: “Možda
bih menjao ovaj stan... Preskupo mi je to, znaš.” “Pa, imam ja tu koleginicu”, za-
počinje ona, “a ona ima rođaku koja izdaje stan. Nije velik, a ni skup... Mogu da je
zovnem.” “Zovi je”, kažem joj: “Izvini, moram da prekinem, gužva neka, čujemo
se kasnije.” Nastavio sam da vozim još umorniji nego pre. Majci nisam uspeo ništa
da kažem, mogao sam da pretpostavim kuda bi nas taj razgovor odveo. U poslednje
vreme, sve teže se nosila sa nepovoljnim vestima iz mog života, a stizale su uglavnom
takve. Pojačao sam radio. Išla je stvar *God’s Away On Business*.

349

Sledeći dokument o radu GDA bio je datiran 19. 12. 1991. Mesto:
Hrvatska Kostajnica. Džindžer i Fred su stigli posle operacija u Zapadnoj Slavoniji.
U izveštaju su precizno pobrojani svi objekti iz čijih ruševina je naknadno izvla-
čena arhiva, zapravo ono što je uspelo da izmakne vatri: Kapela sv. Ane (1720),
Kapela sv. Roka (1779), Kapela Glavosijeka sv. Ivana Krstitelja, Franjevačka cr-
kva sv. Antuna Padovanskog sa Franjevačkim samostanom, kao i župna Crkva sv.
Nikole (1706) ispod čijih ruševina je pronađeno najviše neoštećenog materijala,
dokumenata i bogoslužbenih knjiga na latinskom jeziku iz ranog osamnaestog veka
(ukupno 142). Priložene su i fotografije srušenih objekata. Na jednoj od njih, po-
red zidova Kapele sv. Roka, koji nije uspeo da se odupre poslednjem naletu kuge,
stoje Džindžer i Fred. Ona deluje mnogo mlađe, kosa joj je vezana u rep. Blago
je oslonjena na njegovo rame s kojeg je malo kliznula ogrnuta vindjakna. Fred u
rukama drži kutiju, očigledno arhivsku. Iznad bujne crne brade i brkova, negde u
dubini, svetle njegove oči. Na kraju ovog izveštaja, Fred je zapisao sledeće: “Gde
god dođemo, zatičemo samo ruševine i paljevine. Naši neprijatelji nemaju milosti

čak ni prema svojoj prošlosti. Ipak, jednog dana će se pokazati da je GDA spasila temelje ovog dela sveta. A to su dokumenti. To je najvažnije.” Moja znatiželja postajala je sve veća. Nastavljao sam da čitam ovaj materijal, rizikujući da će me Trifunović otkriti u poduhvatu koji je odavno prevazišao opis mog posla. Bacio sam pogled prema gomilama hartije, zatim ka naherenim bistama i vratio se čitanju. Dokument je nosio datum 3. 4. 1992. Bijeljina. Džindžer i Fred su došli odmah po ulaska JNA u taj grad. Otišli su najpre sa svojom grupom do gradskog arhiva, napravili trijažu dokumenata, a potom do gradske biblioteke. Pri tom su svojim kamionom na ulicama zaobilazili tela ubijenih Bošnjaka, čiju smrt je Fred opisao u završnim rečenicama izveštaja kao “posledicu konvertitskog varvarstva”. Na jednoj fotografiji Rona Haviva, koji je tih dana boravio u Bijeljini, zabeležen je prizor iz neke improvizovane menze. U prvom planu je borac u maskirnoj uniformi sa amblemom “Dobrovoljačke garde”, koji zamahuje kašikom, dok u dubini slike, za širokim daščanim stolom, diskrento nagnuti jedno prema drugom, iznad porcija koje se puše, sede Džindžer i Fred.

350

Kada sam tog popodneva izašao iz Arhiva, pogledao sam ka niskom oblačnom nebu iz kojeg je na moje lice sipilo mnoštvo ledenih iglica. Raširio sam ruke, prepuštajući se zimskoj svežini. Udisao sam duboko. Sneg je padao sve jače. “Pa gde si ti, pobogu?” čuo sam nečiji glas sa stepeništa iza svojih leđa. U polumraku, prepoznao sam Višnjju, koja je s posla izašla kasnije nego obično. “Hej, pa gde si ti?” pitao sam je stavljajući ruke u džepove jakne. Malo kasnije, sedeli smo u jednom kafiću nedaleko od Arhiva. Ispričao sam joj sve šta mi se dogodilo poslednjih dana, na šta je ona samo vrtela glavom. Saznao sam da je Džindžer u međuvremenu postala zamenica upravnika i da se od tada više nikome nije javljala u hodniku. Fred ju je pratio kao pretorijanac. Nakon mog “nestanka”, počeli su da se obračunavaju s ostalim nepodobnim kadrovima. Neke su otpustili a nekima su počeli da broje svaki minut na poslu i svaki gutljaj kafe koji su popili u bifeu. U kući je zavladao strah. Pažljivo sam posmatrao Višnjju dok mi je to govorila. Pitao sam se da li smem da joj poverim svoje otkriće. Po načinu na koji mi je odgovarala, kada bih je pitao za upravnika Radića, shvatio sam da mogu. Pošto sam joj ispričao sve što znam o kolekciji dokumenata SPIDA, začutao sam, ispitujući njenu reakciju. Delovala je uznemireno, ali bilo je očigledno da je na mojoj strani. “Da li znaš gde njih dvoje stanuju?” pitao sam je. “Pa, jebote, oni ti ne žive zajedno”, rekla je Višnja ispijajući poslednje gutljaje makijata, “on je na Novom Beogradu a ona u blizini Arhiva. U Bulevaru... Kod *Madere*... Na posao dolazi pešice.” “Možeš li da mi nabaviš njihove tačne adrese?” “Ti si otkaćen. Koji će ti?” “Važno je”, rekao sam, “evo, zapiši moj broj i javi mi se kada nešto saznaš.”

U kolima sam se osećao najbolje. Preda mnom je bila duga i snežna noć. Mogao bih da izađem na auto-put i krenem nekud, palo mi je na pamet. Možda ka granici. Šidu ili Horgošu. Ili možda na jug, što dalje od senke Beograda. Automobili sa snežnim smetovima na krovovima klizili su sporo ka Autokomandi. Probijao sam se nekako ka auto-putu i nastavljao ka Mostarskoj petlji. Do tamo ću odlučiti na koju stranu da krenem. Sa Studija B su išle vesti. Izbori koji su sledili biće najvažniji u istoriji, tvrdio je neko iz nižih političkih struktura. Nikada ranije nisam čuo za njega. Zvučao je samouvereno i zadovoljno. Pobeda je, tvrdio je ozbiljnim glasom, zagarantovana, jer građani dobro znaju šta je dobro a šta loše po njih. To je kao na nekom biblijskom početku, nasmejao sam se u sebi, kao prilikom kušanja sa Drveta poznanja. Ko je jeo od njihovih uvezenih jabuka iz Argentine, moći će s lakoćom da razlikuje dobro od zla. Džindžer i Fred, međutim, nikada nisu kušali te jabuke. Živeli su u ono vreme sveopšte *nevinosti* kada se ništa nije moralo skrivati. A onda, jednog dana, neko od njih dvoje prvi je kušao *zabranjeno voće*. Kladio bih se da je to bio Fred. Vraćajući se iz Arhiva, mora da je otišao do Crkve sv. Marka i tamo pao na kolena. Pošto nikog nije bilo u blizini, potpuno se opružio na podu i počeo da rida. U tom burnom otkrivanju sopstvene *golotinje*, shvatio je u magnovenju *ko je, šta je i šta bi trebalo da radi* u životu. Tada mu je prišla prodavačica sveća, pomogla mu da ustane i podigavši njegovu tešku vindjaknu sa zemlje brižno ga je ogrnula njome. Fred je to shvatio kao znak *odozgo*. Nije jasno video lice te žene koja mu je pomogla. Kasnije se samo sećao njenih obrisu koje je nazreo u svetlu otvorenih ulaznih vrata. Dok sam razmišljao o Fredovom preobražaju, prošao sam Mostarsku petlju i nastavio da vozim auto-putem ka Šidu. Opet je išao Tom Vejts. Njegova nova stvar *Chicago*. Možda je Vejts bio u pravu. Da, trebalo bi otići nekud odavde. Napustiti podrum zauvek. Trebalo bi posetiti neka nova mesta koja nisam pre video. I da, možda će sve stvari biti bolje, tamo negde, u Čikagu. Ali pitanje je, šta je hrabrije u ovoj noći, otići ili ostati u Beogradu. Da li se plašim? pitao sam se dok sam skretao ka izlazu za Šimanovce. Tamo sam nekada vozio auto na servis. Bila je to najdalja tačka do koje sam dospevao u dnevnim relacijama po Beogradu. Da, bojim se, odgovorio sam samom sebi dok sam parkirao na nadvožnjaku iznad auto-puta, kojim su sve ređe promicala vozila, uglavnom robusni kamioni. Pojačao sam radio i izašao napolje, na sneg, ostavivši otvorena vrata na autu. Zapalio sam cigaretu, prvu posle toliko vremena. Ponekad je preteško preći te ustaljene granice dnevnih i noćnih kretanja. Kao i ovu tačku u Šimanovcima. A verovao sam da ću se odvesti dalje. Šta me je zaustavilo? Obrisao sam nagomilani sneg sa metalne ograde i naslonio se na nju. Konstrukcija bi se zatresla pri prolasku teretnjaka. Tamo, u daljini, iza vejavice, na kraju noći, ležao je Beograd. Otpuhnuo sam dim ka njemu. Dobro sam znao njegove konture, iako ih

nisam video. Bilo bi mnogo bolje da sam predložio Višnji da odemo u bioskop ili kod mene u stan i porazgovaramo o svemu. Možda zbog te moje neodlučnosti, koja se vukla godinama kao rep, nikada nisam učinio ništa osim što sam napisao nekoliko tekstova, koji su poslužili lokalnim *fredovima* da me izoluju iz društva kao opasnu bakteriju. Možda zbog toga nikada nisam postao neko poput Černiševskog, Avgusta Spajsa, Imrea Nađa, Benazir Buto, pa ni Toma Vejtsa. S pravom mi se nekad smejala koleginica Renata, ali ipak, ove zime sam dospeo u zonu izgnanstva.

352 Sutradan ujutro, ponovo sam sedeo nad dokumentom SPIDA. Džindžer i Fred bili su sve aktivniji kako se rat u Bosni rasplamsavao. Ubrzo je usledila njihova prva višednevna turneja koja je počela 9. 4. 1992. sa okupacijom i etničkim čišćenjem Zvornika. Zatim je došao na red Višegrad u koji su njih dvoje ušli na začelju kolone Užičkog korpusa JNA 16. 4. 1992. u 13 časova, kako stoji u izveštaju. Fred je nakon *evakuacije* arhivske i knjižne građe iz višegradskih javnih ustanova, zapisao: “Na osnovu građe, planova i nacrtu Mimara Sinana iz 16. veka, koje je GDA spasila od ratnog bezumlja, jednoga dana bi na obali Drine u Višegradu mogao niknuti grad dostojan našeg jedinog nobelovca, kome je nedavno, čovek po imenu Murat razbio bistu. Neimar Sinan je radio sa kamenom, ali samo je dokument trajniji i od kamena i od Sinana.” Prva turneja se završila sutradan u Foči, gde je trebalo na brzinu pripremiti dokumentaciju o planiranom preimenovanju grada. Druga turneja je trajala od 3. do 7. maja i odnosila se na operacije prikupljanja građe u Derventi, Bosanskom Šamcu i Brčkom. Sledila su potom četiri putna naloga za Pale, sa tri veoma kratka izveštaja i četvrtim od 25. avgusta 1992. u kome se opisuje donošenje odluke da se sarajevska Vijećnica, budući da se do nje ne može drugačije doći, granatira i zapali, kako bi se “sprečila zloupotreba srpske arhivske građe prilikom utvrđivanja granica i eventualnih mirovnih pregovora”. Fred je tom prilikom, na osnovu podataka koje je prethodno prikupio u Državnom arhivu, održao kratko predavanje artiljercima o važnosti uništenja vojnog cilja – Vijećnice. Procenio je da bi se spaljivanjem oko tri miliona “naših okupiranih arhivskih i bibliotečkih jedinica otvorila mogućnost za proporcionalno povećanje srpske teritorije na tlu Bosne i Hercegovine”. Predavanje je nazvao “Dokument za teritoriju”. U izveštaju je zabeleženo da se nakon burnog aplauza pobunio samo jedan borac, rodом iz sela Hašana pod Grmečom, izgovarajući se da je u toj Vijećnici sigurno i knjiga *Orlovi rano lete* Branka Ćopića, te da u tom slučaju, on na nju, nikako ne bi pucao. Fred je na kraju izveštaja zapisao: “Stvaranje arhiva, baš kao i stvaranje države, oduvek je zahtevalo žrtve. Ljudi i dokumenata.”

Posmatrao sam iz kola ljude kako strpljivo čekaju gradski prevoz na zavejanim stanicama. Dok bih prolazio pored njih, pokušavao bih da na nekom licu

ulovim izraz bunta ili gneva. Ili bar nepoverenja. Toga nije bilo. Slično se događalo i u Državnom arhivu. Snežna oluja koju je upravnik Radić podigao razbacala je sve i potom zatrpala zauvek. Ljudi se nisu mnogo bunili. Prvobitno usihćenje je smenila apatija. Ljudi vole da neko radi umesto njih, da ih ubeđuje da moraju da učine nešto za sebe. Takođe, tiho uživaju u posmatranju tuđe nesreće, duboko verujući da to sa njima nema nikakve veze. Ta praksa se u Beogradu održala do danas. Radnici, koji su se vraćali s posla, ličili su na dobro sažvakane zalogaje. Jedino su đubretari u drečavo narandžastim kombinezonima delovali živo na zadnjim platformama “fauna”. Svako malo bi skakali na zemlju, dovlačili kontejnere, koje bi mašina potom dizala uvis, istovarujući gomile đubreta u svoje mehaničko ždrelo. Čekajući u kolima, posmatrao sam u auri ulične svetiljke kako se komadi đubreta otkidaju iz unutrašnjosti kontejnera i lete naniže. Radnici gradske čistoće pratili su nepomično taj čin pražnjenja. Možda je u tome bila tajna, pomislio sam. Kada bi se to neprestano pražnjenje grada na trenutak zaustavilo, čitav mehanizam bi doživeo strahovite unutrašnje turbulencije. Trebalo je uraditi suprotno od onoga što su učinili stanovnici jednog grada u Zimbabveu, povlačeći sinhronizovanu vodu u svojim toaletima kako bi otpušuli kanalizacione cevi. U Beogradu bi štrajkom đubretara trebalo zaustaviti pražnjenje kontejnera. Onda bi nivo đubreta i nezadovoljstva počeo da raste i u jednom trenutku bi sigurno došao do vrha, a tada već niko ne bi mogao da zaustavi taj moćni talas pobune. Dok sam razmišljao o tome, moji revolucionarni đubretari su naskočili na kamion i brzo nestali iza prve krivine. Preda mnom je put ponovo bio naizgled otvoren. Krenuo sam dalje, povremeno uključujući brisače. Sa radija se čuo ženski vokal: “Osećam strašnu bol, a neko nema ni to.” Kasnije, taj stih se ponavljao više puta kao refren. Bilo mi je lakše da vozim uz tu pesmu. Kada se završila, shvatio sam da se nalazim u potpuno nepoznatom delu grada odakle nisam znao da se vratim. Sneg je padao sve jače.

Poslednji dokument se odnosio na prikupljanje arhivske građe u Srebrenici. Fred i Džindžer su sa svojom grupom ušli u bivšu “zaštićenu zonu” tek 12. jula 1995, negde oko 15 časova, uz pratnju jednog dela Kraljevačkog artiljerijskog puka. Tog dana, kada je počelo evidentiranje važnih dokumenata, zabranjen je pristup novinarskim ekipama. Konfiskovane su sve matične knjige rođenih, venčanih i umrlih, topografske mape, kompletna katastarska dokumentacija, statistički podaci sa prethodnih popisa, kao i dokumentacija o snabdevanju Srebrenice tokom trajanja “zaštićene zone” od 16. aprila 1993. do dana kada su srpske vojne snage zaposlele sve gradske institucije. U izveštaju se ne navodi šta je GDA radila u Srebrenici sve do 18. jula kada je bez ikakve oružane pratnje napustila grad, mišoišavši se sa vozilima ekipa CNN-a i ZDF-a, kojima je konačno dozvoljen rad

na terenu. Džindžer, koja je potpisala ovaj izveštaj, navodi da je Fred tih dana bio pošteđen arhivskog rada, jer se bavio spiskovima zarobljenika koji su i pored njegovog velikog pregnuća ostali nepotpuni. Njen jezik u izveštaju je hladan, prepun stručnih arhivarskih termina, ali pri tom nije lišen patetike kada u zaključku dopisuje sledeće: “Srebrenica sada više ne stanuje ovde, već je premeštena na jedno mnogo bezbednije mesto, u naš Arhiv gde će stručni timovi vrednih arhivista uspostaviti konačan red u ovom haosu od ljudi i brojeva.” Pročitavši do kraja ovaj izveštaj, zatvorio sam fasciklu i spustio je na oguljenu tablu stola. Pitao sam se šta da uradim s njom. Na pamet mi je padalo da je stavim ispod košulje i iznesem napolje. Ali šta posle? Kome da je pokažem? Možda najpre da je iskopiram ili skeniram i kopije stavim na različita mesta. Sa ovakvim dokumentima u rukama, mogao bih da odem kod upravnika Radića i zahtevam bilo šta. Ali šta bi se dogodilo ako bi on pozvao policiju u civilu koja je odnedavno krstarila Arhivom. Uhapsili bi me i oduzeli SPIDA. Setio sam se onda nekih scena iz filmova o ucenama i razmenama. To nikada nije išlo glatko. Neko bi uvek nastradao na kraju. Pogledao sam ponovo fasciklu pred sobom; došao sam u posed moćnog dokumenta koji me je učinio apsolutno nemoćnim. Iz misli me je prenulo škljocanje prekidača u daljini. Neko se kretao podrumom i to prilično brzo, ka meni. Po batu koraka, zaključio sam da mi se približavalo više ljudi. Zgrabio sam fasciklu i ne znajući gde da je stavim, spustio sam je nehajno na najbližu gomilu papira. U tom trenutku je snažan snop svetlosti baterijske lampe pao upravo na to mesto. Nazreo sam tri siluete. Najpre sam prepoznao Trifunovića. “Takve stvari se ne rade!” upozorio me je. Video sam onda žensku figuru kako dolazi do fascikle i polako je uzima. “Dugo smo je tražili”, rekla je žena patetičnim glasom. Bila je to Džindžer. Čovek s baterijskom lampom me je osvetlio. Instinktivno sam zaklonio oči rukom. Nisam znao ko je on. Imao je atletsku figuru. U drugoj ruci je držao motorolu. Sigurno jedan od policajaca u civilu, pomislio sam odmaknuvši se korak unazad. “Kako si mogao da pomisliš tako nešto?” pitao je Trifunović. Džindžer je stala pored njega, prekrstivši ruke preko fascikle na grudima. “Ovo je strašno važno”, rekla je kao da odgovara na Trifunovićevo pitanje prethodno upućeno meni: “Sto puta nam je do sada stizao zahtev *odozgo* da im stavimo ovaj dragoceni dokument na uvid.” “Pa zašto niste?” pitao sam. “Nismo znali gde je. Razumeš. Sve ove godine smo ga tražili. Bez njega je i čitava građa koju smo prikupili bila zauvek izgubljena u fondu. Kolega Šarac je toliko vremena proveo u depou. I ništa... Evo, sve do sada”, rekla je Džindžer stegnuvši fasciklu još jače. “Znači, učinio sam vam uslugu”, pokušao sam da budem ciničan. “Da znaš da jesi”, rekla je ona, “nama jesi, ali ne i sebi.” “Kako ste saznali da sam je našao?” “Arhiv ima svoje metode rada”, odgovorila mi je Džindžer,

spremajući se da krene. “Rekla vam je Višnja, zar ne?” “Nije važno”, dodala je ona u okretu, “kolega iz MUP-a će te otpratiti do upravnika.” “Polazi!” naredio mi je čovek s motorolom. Kada sam mu se primakao, čvrsto me je zgrabio za mišicu i gurnuo napred. Trifunović je za nama ugasio svetlo.

Te večeri sam se otisnuo sa parkinga ispred Državnog arhiva poslednji put. Bolno pulsiranje u slepoočnicama koje je počelo još za vreme razgovora s Radićem, nije prestajalo. Zbog toga sam greškom skrenuo u neraščišćenu ulicu i zaglavio se. Izašao sam u sneg celac i počeo da guram auto unazad. Jednom sam proklizao i uronio licem u sneg na haubi. Dodir s hladnoćom na trenutak mi je umirio bol. Čuo sam smeh neke žene u prolazu. Hodala je podružena s visokim muškarcem u kaputu. Naposletku sam se izvukao iz smeta i krenuo autom na drugu stranu. Još uvek sam čuo Radićevo pljuckanje dok mi je govorio kako je bio prinuđen da postupi po zakonu, odnosno da prekine moj ugovor o radu. “Imali smo sreće”, ponavljao je, “sve je ovo moglo da ispadne i mnogo gore.” Pri tom je mislio na moje namere sa zbirkom dokumenata pod signaturom SPIDA. Onda je naglo skočio i ne obazirući se na mene počeo da kopa po korpi za otpad odakle je izvukao jedan zgužvani papir, koji je počeo da pegla dlanovima na stolu. “Evo”, rekao je, “ovo je bio zahtev *odozgo*... Da vam se odmah uruči otkaz, broj telefona stavi na prisluškivanje i oduzme pasoš po kratkom postupku... Pa zamislite to.” “Zamišljam”, odgovorio sam ne znajući šta da kažem. “Kako bih vam rekao. Izborio sam se za vas. Sad imate pasoš i imate bezbedan telefonski broj. Nije to malo. Imali smo sreće, znate. Bliže se izbori, a oni *gore* više ne znaju šta rade.” “Meni se čini da odlično znaju šta rade”, primetio sam. “Ne budite smešni”, usprotivio se Radić praveći jedan nervozan pokret rukom po kosi, “da su stvari drugačije, gonili bi vas do sudnjeg dana.” “Šta će biti sa SPIDA?” pitao sam na kraju. “Biće dostavljen Vrhovnom savetu odbrane koji je inicirao celu misiju, znate. Mi sve radimo po zakonu. To nam je jedino važno.” “Po zakonu?” ponovio sam. “Da, po zakonu”, potvrdio mi je Radić i izvadio mobilni telefon, dajući mi znak da treba da idem. Tek kasnije, dok sam se autom spuštao niz Ulicu Vojislava Ilića, setio sam se da mi zgužvano naređenje *odozgo* nije ni dao da pogledam. Bio je to samo trik. Potom me je uputio u kadrovsku službu gde sam potpisao hrpu papira. Taze našmin-kana pravica mi se osmehnula kao da mi je odobrila kredit za stan. “Pa, sa srećom”, rekla je i pružila mi ruku. Ostavio sam joj ruku u vazduhu i izašao napolje. Nisam se okrenuo na kapiji. Samo sam koračao ka kolima, trudeći se da ne napravim nijedan pogrešan pokret kojim bih pokazao slabost. Osećao sam mnoštvo pogleda na leđima. Među njima, Džindžer i Freda. Mora da su bili srećni. Dokazni materijal o njihovom petogodišnjem radu konačno je bio pronađen i spreman za uništenje, po zakonu. A ja izbačen na ulicu.

Nisam više znao kuda da vozim. Nekada je Plavi most bio stecište prostitucije, a sada je poneko umeo da skoči sa njega, kada ostane bez posla ili bez nade. U vreme opšte propasti ekonomije, smrt jednog arhiviste ne bi predstavljala ništa. Toliko je ljudi bez nade u ovom gradu. Uključio sam radio, što prvi put ove večeri nisam učinio odmah po ulasku u auto.

356 Išao je kontakt program, javljali su se ljudi sa različitih beogradskih adresa. Svi su bili zatrpani snegom, u kolapsu u još jednoj hladnoj noći. Nikada nisam voleo kontakt programe, pa ni na Studiju B. Ovaj put sam, međutim, pažljivo slušao te glasove: nekog mladića iz trole, penzionerku koja se okliznula pred zgradom, devojčicu koja uči da čita, bivšeg radnika IMT-a, nastavnicu nemačkog... Svi su govorili o istoj stvari. Da se ne mogu maknuti sa mesta na kome se nalaze. Ja sam u tom trenutku ostavljao Banjicu sa svoje desne strane. Shvatio sam da vozim nasumično i da je put sve neprohodniji. Prtina koju su ostavljale automobilske gume polako se gubila pod svetlima mojih farova. Klizio sam nizbrdo i ponovo se uspinjao krivudavim putem. Vozio sam kao da iskušavam sudbinu. U dva navrata, očešao sam se o kamione koji su brundali iz susednog pravca. Glasovi ljudi sa radija i dalje su kružili oko tog nepomičnog nevidljivog centra. Imao sam utisak da sam mu sve bliži. Uprkos snegu, noći, šumu na vezama. Onda me je sneg izbacio sa kolovoza. Motor je zabrujao i ugasio se. Jedva sam otvorio vrata i izašao napolje. Preda mnom se pružao brisani prostor Spomen-parka u Jajincima, slabašno osvetljen visokim lampama u čijim nimbusima se kovitlao sneg. Krenuo sam uzbrdo. Iz kola je i dalje dopirao kontakt-program. Nečiji smeh. Osvrnuo sam se nakratko a onda mi je ruka instinkitivno potražila mobilni telefon u džepu. Setio sam se da sam odavno memorisao broj redakcije, kada sam pokušao da dobijem karte za predstavu *Trg heroja* u Ateljeu 212. Pritisnuo sam dugme i oslušnuo šta se događa na drugom kraju. Znao sam da je veoma teško probiti se do studija, baš kao što je bilo teško kretati se po ovakvoj noći. "Dobro večer!" oglasio se poznati glas voditelja: "Koga to imamo na vezi?" Ne prestajući da hodam, zadihano sam izgovorio svoje ime. "Možete li nam reći odakle se javljate?" pitao je voditelj veselim glasom. Tada mi je pogled pao na neprirodno uzvišenje koje ni sneg nije mogao da sakrije. Uputio sam se ka njemu. "Halo! Jeste li još na vezi?" interesovao se glas s druge strane. "Jesam", odogovorio sam. "Pa, dobro, gde ste vi to večeras?" "Tu sam", rekao sam prateći uspon, "u Jajincima." "Hm, šta ima novo u Jajincima... Vi, hodate... Po snegu, ako se ne varam? Znate da je ceo grad u kolapsu?" "Da, čujem to... Baš me čudi... Nije problem u snegu", rekao sam dok sam pokušavao da pronađem zatrpani stepenik. "Aha, baš zanimljivo", insistirao je voditelj, "vi ste prvi koji tako misli. Hoćete li malo to da objasnite našim slušaocima... Evo, sve vreme pričamo o

tome.” Okrenuo sam se i pogledao nazad ka svetlima koja su treperila u daljini. U trenutku sam postao svestan radio prenosa svog glasa. “Stvar je u tome”, rekao sam, “što bi svi ljudi ovog časa trebalo da izađu napolje... Odmah! Razumete! Napolje!” “Molim... Halo! Ne čujem vas...” javljao se zbunjeni voditelj. Odmaknuo sam telefon od uha, zastao za trenutak a onda ga zavitlao daleko od sebe. Čuo se samo tup udar u snegu, nakon čega je zavladao tišina, duboka, koja se u životu retko može doživeti. Za trenutak, postao sam njen neraskidivi deo.